

BLANDYNA PIEPRZYCA

Wydział Teologiczny, Uniwersytet Opolski

Kraina faraonów w dziele Deuteronomisty (Joz–2 Krl)

Patrząc na lud wybrany z perspektywy wydarzenia *Exodusu*, należało by się spodziewać, że dzieje ludu Jahwe będą prezentowały go jako wzór wierności. Jakże złudne okazuje się to przeczucie dla czytelnika dzieła Deuteronomisty. Historia opisana w Joz – 2 Krl jawi się jako ciągłe powroty i odstępstwa Izraela wobec ich Boga. Naród wybrany stoi chwiejnie na nogach swojej wiary, nie wiedząc, w którą stronę ma podążać. Po wyjściu z Egiptu pokusa bożków i kontaktu z obcymi ludami staje się coraz silniejsza, aż lud opuszcza swego Boga. Deuteronomista zawarł w swoim dziele wiele wspomnień dotyczących krainy faraonów, ale to wydarzenie *Exodusu* jest motywem Joz–2 Krl, który zostaje wykorzystany przez Jahwe, ku przypomnieniu ludowi odpowiedzialnemu za ten cud.

Wzmianki o Egipcie zostaną w niniejszym artykule podzielone na wydarzenia związane z wyjściem Izraela z domu niewoli oraz na te, które przywołują to starożytne mocarstwo. Wspomnienie krainy faraonów w Joz–2 Krl powiązane zostanie również z poleceniem grzebania kości, obrzezania, jak i aktów zła, które po *Exodusie* dopuścili się Izraelici. Księgi biblijne nie będą zatem pojawiały się chronologicznie od Joz–2 Krl, ale tematycznie.

1. Egipt u Deuteronomisty

Księga Jozuego przytacza 8 razy wydarzenia, które łączą Izrael z krajem faraonów (Joz 2,10; 5,4-7.9; 9,9; 24,4-7.14.17.32). Sześciokrotnie autor natchniony nawiązuje do wyjścia Izraelitów z Egiptu, wspominając o wszechmocy Jahwe (Joz 2,10; 5,4-6; 24,5.7.17), zaś dwukrotnie wiąże Egipt z oddawaniem przez lud wybrany czci bóstwom egipskim oraz pochowaniem w Sychem kości Józefa zabranymi z Egiptu (Joz 24,14.32).

Drugą księgą Deuteronomisty jest Księga Sędziów. Egipt jest w niej wzmiankowany osiem razy: 2,1.12; 6,8-9.13; 10,11; 11,13.16; 19,29-30. Tematem przewodnim wspomnienia jest wydarzenie *Exodusu*, połączone z wołaniem Jahwe, by lud nie odstępował od Niego i był Mu wierny. Księga rozpoczyna się od opisów walki, których finałem staje się osiedlenie pokoleń: Judy, Symeona, Kaleba i Kenitów (Sdz 1,1-21), a także pokolenia Józefa (1,22-26) oraz pokoleń północnych i Edomitów (1,27-36).

Egipt, który wywarł ogromne znaczenie na historię Izraela, również zostaje wspomniany w 1–2 Sm. Autor natchniony przytacza dziewięć razy w 1 Sm kraj faraonów: 2,27; 4,8; 6,6; 8,8; 10,18; 12,6.8; 15,2.6-7; 30,11-15, i dwukrotnie w 2 Sm: 7,6; 23,21-22. Motywem przewodnim wspomnień Egiptu staje się wyjście Izraela z Egiptu, które ma być przypomnieniem łaski i opieki Jahwe w stosunku do swego ludu.

Również ostatnie dwie księgi Deuteronomisty zawierają liczne wzmianki dotyczące kraju faraonów. Wielokrotnie, bo aż trzydzieści dwa razy, wspominają Księgi Królewskie Egipt. 1 Krl: 3,1; 5,1.10; 6,1; 7,8; 8,9.16.21.51.53; 9,9.16-19.24; 11,1.17-22.40; 12,2.28; 14,25-26, a w 2 Krl: 7,6; 17,4.7.36; 18,21.24; 19,24; 21,15; 23.29-30.30-35; 24,7; 25,26.

2. Motyw *Exodusu* u Deuteronomisty

2.1. Księga Jozuego

Księga Jozuego zawiera wiele gatunków literackich¹, zaś fragmenty mówiące o Egipcie wpisują się w opowiadania historyczne, przekazujące wysłanie zwiadowców do Kanaanu (Joz 2,1-24; 9,1-27), opowiadania etiologiczne (Joz 5,9) oraz itineraria (Joz 5,2-12) i streszczenia (Joz 24,2-13). Historia jest relacjonowana przez Joz dla celów teologicznych².

Po raz pierwszy kraina faraonów wspomniana jest w związku z Jerychem (Joz 2,1-24). Autor natchniony przedstawia historię związaną z pojawieniem się zwiadowców w Jerychu (Joz 2,1-7) oraz ich pomocy ze strony Rachab (Joz 2,8-21), a także ich powrotu (Joz 2,22-24). Perykopa relacjonuje umowę pomiędzy Rachab a zwiadowcami, wpisana jest w etap dziejów Izraela, w którym rozpoczynają oni podbój Ziemi Obiecanej po śmierci Mojżesza. Wówczas Jozue staje na czele Izraela z woli Jahwe, który przypomina mu, że jedynie wierność wobec Niego gwarantuje pomyślność i pomoc Pana Zastępów. Rozdział 2 oraz jego kontynuacja w Joz

J.S. SYNOWIEC, *Izrael opowiada swoje dzieje. Wprowadzenie do Ksiąg: Powtórzonego Prawa, Jozuego, Sędziów, Samuela i Królewskich*, Kraków 1998, s. 77–78.

² S. GADECKI, *Wstęp do ksiąg historycznych Starego Testamentu*, Gniezno 1992, s. 27.

6,17.22-25 tworzą starannie skonstruowany utwór literacki, ukazujący odmienną wersję zdobycia Jerycha od tej, jaką zawiera w rozdział 6 (interpretację tę potwierdza Joz 24,11)³.

Joz 2,10 prezentuje się czytelnikowi jako wyznanie wiary nierządniczy i poganki Rachab, która mówi:

כִּי שָׁמַעְנוּ אֶת אֲשֶׁר-הוֹבִישׁ יְהוָה אֶת-מִי יִם-סוּף מִפְּנֵיכֶם בְּצִאתְכֶם מִמִּצְרָיִם וְאֲשֶׁר עָשִׂיתֶם לְשָׁנֵי מַלְכֵי הָאֲמָרִי אֲשֶׁר בְּעֶבֶר הַיַּרְדֵּן לְסִיחֹן וּלְעוֹג אֲשֶׁר הִחָרְמְתֶם אוֹתָם

(„Słyszeliśmy bowiem, jak Pan wysuszył wody Morza Czerwonego przed wami, gdy wychodziliście z Egiptu, i co czyniliście dwom królom amoryckim po drugiej stronie Jordanu, Sichonowi i Ogowi, których obłożyliście klątwą”). W ten sposób autor zaznacza, że wyznanie wiary Rachab wiąże się z jej wiarą w Boga Wyjścia⁴. Słowo „wiem” (w. 9) jest sprzeczny z ww. 4-5 („nie wiedziałam”) – wyraża decyzję Rachab, by stanąć po stronie wywiadowców⁵. Szczegóły zawarte w tej mowie wskazują, że mogła to być autentyczna mowa Rachab i uznanie Jahwe za Boga silniejszego od innych. Podobieństwo języka tych wierszy do języka hymnów układanych przez ludy Wschodu na cześć bóstw widoczna jest w formule deuteronomicznej: Jahwe, Pan wasz. Przytaczane myśli z Pięcioksięgu (Wj 15,15-17), wykazują jednak, że słowa Rachab nie zostały zacytowane dosłownie⁶. Często w Starym Testamencie wznioślejsze i bardziej stanowcze wyznanie wiary składają ci, którzy nie należą do narodu wybranego, niż sami Izraelici⁷.

Joz 24,1-13 przypomina historię powołania narodu wybranego. Autor skupia uwagę na wyjściu Izraelitów z ziemi egipskiej (ww. 4-7). Uwypukla także, że wszystko, co wydarzyło się od czasu *Exodusu* aż do tego dnia, dokonane było przez Jahwe. Ww. 5-7 Jozue pomija sprawę ucisku Izraela w Egipcie, a przywołuje na pamięć powołanie Mojżesza i Aarona (Wj 4-6), gdyż powołał ich Jahwe, a celem mowy jest wskazać, co Jahwe uczynił, a nie wydarzenia, które przynosi bieg historii⁸. Ww. 16-18 używają formuły: „Jahwe, Pan wasz”, która jest typowo deuteronomistyczna. Wyraża przymierze Jahwe z Izraelem, a „z ziemi Egiptu z domu niewoli” wyraża uznanie, że Bóg ma prawo dawać rozkazy, Izrael ma obowiązek

³ R.E. BROWN, J.A. FITZMYER, R.E. MURPHY, *Katolicki Komentarz Biblijny*, Warszawa 2004, s. 182.

⁴ W.R. FARMER (red.), *Międzynarodowy komentarz do Pisma Świętego. Komentarz katolicki i ekumeniczny na XXI w.*, Warszawa 2000, s. 438.

⁵ R.E. BROWN, J.A. FITZMYER, R.E. MURPHY, *Katolicki Komentarz Biblijny*, s. 182.

⁶ S. GACEK, *Księga Jozuego. Wstęp – przekład z oryginału – komentarz – ekskursy*, Tarnów 1993, s. 130; I. CYLKW (red.), *Księga Jozuego*, Kraków 2012; J.B. ŁACH (red.), *Księga Jozuego. Wstęp – Przekład z oryginału – Komentarz – Ekskursy*, PŚST 3/1, Poznań 2013; S. WYPYCH, *Księga Jozuego. Wstęp – przekład z oryginału – komentarz*, NKB.ST 6, Częstochowa 2015.

⁷ D. BARSOTTI, *Medytacje na temat Księgi Jozuego*, Kraków 1999, s. 15; Barsotti przytacza wówczas postacie Rachab, Rut, Moabitki, a także Achior Amonita z Księgi Judyty.

⁸ S. GACEK, *Księga Jozuego*, s. 358.

wykonywać je⁹. Joz 24,17 nazywa Egipt „domem niewolników” (מִפֵּית עֶבְדִים). W tym kontekście nazwa ta nie tylko oznacza miejsce zniewolenia i ucisku ludu Bożego, lecz że przodkowie służyli w Egipcie innym bogom¹⁰. Przyjmując Pana, lud stał się uczestnikiem Wyjścia i w efekcie mógł potwierdzić słowa Jahwe cytowane w mowie Jozuego¹¹.

2.2. Księga Sędziów

Drugą księgą Deuteronomisty jest Księga Sędziów. Pierwszy fragment zawarty w niej odnaleźć można w Sdz 2,1.12¹². Czas pomiędzy śmiercią Jozuego a powołaniem przez Jahwe sędziów stał się dla Izraelitów zgubnym czasem. Zaczęli zawierać przymierze z ludami obcymi, zamiast obkładać ich klątwą. Wówczas do Bokim przybywa Anioł Pana¹³. Wspomina Izraelowi moment jego wyjścia z Egiptu wraz z wprowadzeniem do kraju, niegdyś obiecanego przodkom. Wypowiada wówczas gorzkie słowa rozpachy nad haniebnym zachowaniem Izraela. Przywołuje im, że ziemia, na której się znajdują, została obiecana ich przodkom, oni zaś winni działać zgodnie z wolą Jahwe. Objawienie Anioła przynosi częściowy skutek, ponieważ „lud podniósł lament i zaniósł się płaczem” (2,4). Po śmierci Jozuego „nastało inne pokolenie, które nie uznawało Pana ani też tego, co uczynił dla Izraela” (2,10). Odeszli od Jahwe, by służyć Baalom i czynili zło. Za te zniewagi Jahwe ukarze ich nieprzyjaciółmi. Bóg daje ludowi sędziów, by ci rozporządzali narodem, by jedynie Jahwe oddawany był hołd i cześć.

Kolejny tekst odnaleźć można w Sdz 6,8-9.13¹⁴. Izraelici wołali do Pana w związku z uciskiem Madianitów. Przez posłanego proroka JHWH skarży się na niewierność Izraelitów. Prorok wspomina kluczowy moment dziejów narodu – *Exodus*, a także odpowiedź ludu na ten czyn – bałwochwalstwo. Anioł Pański ukazuje się Gedeonowi i powołuje go.

⁹ S. GACEK, *Księga Jozuego*, s. 362.

¹⁰ W.R. FARMER (red.), *Międzynarodowy komentarz do Pisma Świętego*, s. 452.

R.E. BROWN, J.A. FITZMYER, R.E. MURPHY, *Katolicki Komentarz Biblijny*, s. 211.

¹² „Anioł Pański zstąpił z Gilgal do Bokim i rzekł: «Wywiodłem was z Egiptu i zaprowadziłem do ziemi, którą poprzysiągłem dać waszym przodkom. Powiedziałem: Nie złamię przymierza mego z wami na wieki. (...) Porzucili Boga swoich ojców, Jahwe, który ich wyprowadził z ziemi egipskiej, i poszli za cudzymi bogami, którzy należeli do ludów sąsiednich. Oddawali im pokłon i drażnili Pana»”

¹³ Pojawia się m.in. w Rdz 16,7; Joz 5,13-15, a także w Sdz 6,7-10.

¹⁴ „Pan wysłał do Izraelitów proroka, który im rzekł: «To mówi Pan, Bóg Izraela: Oto Ja was wyprowadziłem z Egiptu i Ja was wywiodłem z domu niewoli. Ja was wybawiłem z rąk Egipcjan i z rąk tych wszystkich, którzy was uciskali. Ja ich przepędziłem sprzed was i Ja wam dałem ich kraj». (...) Odpowiedział mu Gedeon: «Wybacz, Panie mój! Jeżeli Pan jest z nami, skąd pochodzi to wszystko, co się nam przydarza? Gdzie są te wszystkie dziwy, o których opowiadają nam ojcowie nasi, mówiąc: Czyż Pan nie wywiodł nas z Egiptu? A oto teraz Pan nas opuścił i oddał nas w ręce Madianitów»”

2.3. 1–2 Księga Samuela

Pierwsza wzmianka w 1 Sm zawarta jest w 4,8¹⁵. Radosne uniesienie Izraelitów doprowadziło Filistynów do konsternacji, gdyż wiedzieli o wydarzeniach z Egiptu, w których ujawniła się wszechmoc Jahwe. Filistyni prawdopodobnie uważali, że Izrael również wierzy w panteon bóstw, co sugerowałoby, że patrzyli na Arkę jak na bożka¹⁶. Także słowa w. 8: „Biada nam! Kto nas wybawi z mocy tych potężnych bogów? Przecież to ci sami bogowie, którzy zesłali na Egipt wszelakie plagi na pustyni” wskazują na to. Wiedza historyczna Filistynów każe im obawiać się Izraela, ponieważ mocarny Egipt zostaje obłożony plagami i pokonany.

1 Sm 6,6¹⁷ opowiada również o krainie faraonów. Łup wojenny okazał się być dla Filistynów zgubnym. Pierwotne świętowanie z powodu zwycięstwa i zagrabienia najważniejszego dla Izraelitów przedmiotu stało się jarzmem i początkiem lawiny nieszczęść. Widząc ogrom zniszczeń w swoim kraju, zasięgnęli rady swoich kapłanów i wróżbiarzy, który polecili sposób odesłania Arki. W reakcji kapłanów nie widać wcale, by obchodziły ich interesy polityczne Filistynów, gdyż polecają złożenie daru pokutnego¹⁸. „Dlaczego upieracie się w sercach waszych tak, jak upierali się Egipcjanie i faraon? Czy nie pozwolili im odejść dopiero wtedy, gdy ich Pan ukarał?” (6,6). Filistyni, jak Egipcjanie, prezentują postawę upartości wobec Tego, który to sprawia¹⁹. Obraz zatwardziałości Egiptu pokazuje, że Jahwe będzie walczył za swój lud, dopóki nie zostanie zwrócone wszystko, co im zabrano. Wróżbiarze mówią: „Zwróćcie jednak uwagę na to: jeżeli skieruje się ona do swego kraju, to jest do Bet-Szemesz, wiedzcie, że to On sprowadził na nas nieszczęście, a jeśli nie, to będziemy wiedzieli, że nie Jego ręka nas dotknęła, a to, co się stało, było przypadkiem” (6,9). W. 14 jest relacją, że zaprzęg zatrzymał się w Bet-Szemesz. Było potwierdzeniem dla Filistynów, że nie ślepy los, ale Jahwe ukarał ich tak, jak zrobił to niegdyś z faraonem i jego wojskiem i rydwanami.

¹⁵ „Biada nam! Kto nas wybawi z mocy tych potężnych bogów? Przecież to ci sami bogowie, którzy zesłali na Egipt wszelakie plagi na pustyni”

¹⁶ Sami Izraelici poniekąd tak uważali. Zamiast wzywać Jahwe, każą posłać po Arkę. Ten czyn poparty jest słowami 1 Sm 4,3: „Po powrocie ludzi do obozu starsi Izraela stawiali sobie pytanie: «Dlaczego Pan dotknął nas klęską z ręki Filistynów? Sprowadźmy sobie tutaj Arkę Przymierza Pańskiego z Szilo, ażeby znajdując się wśród nas, wyzwoliła nas z ręki naszych wrogów»”

¹⁷ „Dlaczego upieracie się w sercach waszych tak, jak upierali się Egipcjanie i faraon? Czy nie pozwolili im odejść dopiero wtedy, gdy ich [Pan] ukarał?”

¹⁸ J. ŁACH, *Księgi Samuela. Wstęp – przekład z oryginału – komentarz – ekskursy*, Poznań – Warszawa 1973, s. 138.

¹⁹ Teksty mówiące o upartości serc Egipcjan (m.in. Wj 7,3.13; 8,28) podają także przyczynę owej zatwardziałości: jest to wola Jahwe, zaś tutaj upartość Filistynów wypływa zapewne z ich wnętrza oraz dumy, chociaż nie można wątpić również w działanie Jahwe.

Wydarzenie związane z początkiem monarchii wspomina w 1 Sm 10,18²⁰ Egipt. Przed wyborem Saula na króla przez rzucenie losów Samuel wypowiada słowa Boga, w których wspomina *Exodus*. Słuchacze wiedzieli, że Samuel odwołuje się w ten sposób do słynnych wydarzeń w historii narodu: do ogłoszenia Dekalogu (Wj 20,2; Pwt 5,6) i innych praw (Wj 29,46; Kpł 11,45 i in.), do przyrzeczeń, które złożył naród wobec żegnającego ich Jozuego (Joz 24,6) czy wobec anioła Pańskiego (por. Sdz 2,1-5)²¹. Daremne zdaje się przypominanie, że wolność z ucisku dana została przez Jahwe, zaś ziemia, na której obecnie się znajdują, wybrano szczególnie dla nich. Nie chcą żyć przeszłością, wspomnianiem dziejów *Exodusu*, ale patrzą w przyszłość nie przez pryzmat wierności Jahwe, ale przez chęć bycia równym innym, nie umniejszając swojej roli i pozycji.

Rozdział 12 prezentuje mowę pożegnalną Samuela, w której przedstawia streszczenie historii Izraela. Dwukrotnie w 1 Sm 12,6.8²² autor daje reminiscencję Egiptu. Każde ze wspomnianych wydarzeń powiązane jest z interwencją Jahwe, który wspomaga swój lud. Znamienne są słowa Samuela zapisane w w. 7: „Podejdźcie więc teraz, a będę wiódł z wami spór w obecności Pana w sprawie dobrodziejstw Pana, jakie świadczył wam i waszym przodkom” Tymi słowami sędzia przypomina narodowi, że wszystko dobro, co spotkało ich i ich przodków, było uczynione ręką Jahwe oraz wypływało z Jego woli. Wyrażenie „wam i waszym przodkom” winno uzmysłwić ludowi, że nie było okresu w ich dziejach, by Bóg nie był z nimi i nie podjąłby interwencji w ich sprawie. Przypominanie wydarzeń związanych z Egiptem ma na celu wskazanie, że bez tego wydarzenia teraźniejszość narodu wyglądałaby całkiem inaczej. Tkwiliby oni nadal pod władzą faraona, harując całymi dniami bez jakiegokolwiek nadziei na poprawę tego podłego losu. Patrząc na polepszenie się sytuacji życiowej Izraelitów, należałoby przyjąć, że będą oni dożgonnie wdzięczni Temu, który to uczynił.

2.4. 1–2 Księga Królewska

Według 1 Krl 6,1²³ budowa świątyni rozpoczęła się w czterysta osiemdziesiątym roku po wyjściu z Egiptu²⁴. W w. 1a liczba 480 ma najprawdopodobniej tylko znaczenie symboliczne (por. ww. 37-38), gdyż nie da się na jej podstawie ustalić

²⁰ „Odezwał się wtedy do Izraelitów: «Tak mówi Pan, Bóg Izraela: Wyprowadziłem Izraelitów z Egiptu i wyzwoliłem was z ręki Egiptu i z ręki wszystkich królestw, które was ciemiężyły»”

²¹ J. ŁACH, *Księgi Samuela*, s. 164.

„Odezwał się znów Samuel do ludu: «Pan, który ustanowił Mojżesza i Aarona i który przodków waszych wyprowadził z ziemi egipskiej! (...) Gdy Jakub przybył do Egiptu, przodkowie wasi wołali do Pana. Pan posłał Mojżesza i Aarona, którzy wyprowadzili ich z Egiptu i osiedlili ich na tym miejscu»”

²³ „W roku czterysta osiemdziesiątym po wyjściu Izraelitów z ziemi egipskiej, w miesiącu Ziw, to jest drugim, czwartego roku panowania Salomona nad Izraelem, rozpoczął on budowę domu dla Pana”

²⁴ W.R. FARMER (red.), *Międzynarodowy komentarz do Pisma Świętego*, s. 523.

ani czasu wyjścia narodu wybranego z niewoli egipskiej, ani też czasu rozpoczęcia budowy świątyni²⁵. 1 Krl 6,1 przekazuje, że pomiędzy *Exodusem* a rozpoczęciem budowy świątyni minęło 480 lat. Gdyby przyjąć, że budowa rozpoczęła się w czwartym roku panowania Salomona (ok. 967 r.), to wyjście z Egiptu byłoby w 1446 roku p.n.e.²⁶. Druga wzmianka o dacie *Exodusu* związana jest z miastami Pitom i Ramzes, o których mowa w Wj 1,11. Trudność jawi tutaj w imieniu Ramzes, którego historia nie zanotowała, a pojawiło się dopiero wraz z faraonem Ramzesem I. Wschodni brzeg delty Nilu rozpoczęto rozbudowywać dopiero w XIII wieku p.n.e., gdy władzę w Egipcie dzierżyli Seti I (1305–1290) oraz Ramzes II (ok. 1290–1224). Liczba ta może mieć po prostu charakter umowy (jedno pokolenie trwające 40 lat na każde plemię); może też wynikać z kalkulacji, że powstanie pierwszej świątyni przypadło na połowę okresu między Wyjściem z Egiptu a powrotem z wygnania (537 r. przed Chr.), ewentualnie między wzniesieniem Namiotu Spotkania (Wj 33,7-11) i drugiej świątyni (520–515 przed Chr.)²⁷. Możliwe jest również liczenie czasu od ważnego momentu w historii Izraela. Takim wydarzeniem doniosłym byłoby wyjście z Egiptu synów Izraela, a później, jako drugie po *Exodusie*, podaje się tutaj rozpoczęcie budowy świątyni, która łączy się z liczbą 480, mającą znaczenie bardziej teologiczne, niż historyczne, czyli w tym wypadku 12 × 40, gdzie 12 oznacza „pełnię”, „całość”, a liczba 40 ma znaczenie długości życia jednego pokolenia (por. Dn 9,25)²⁸.

Pięciokrotnie 1 Krl 8 mówi o Egipcie. Fragmenty te znajdują się w ww. 9.16.21.51.53²⁹. Sama Arka bez kamiennych tablic była jedynie skrzynią, taką jak inne. Autor natchniony podkreśla, że oprócz dwóch kamiennych tablic, w Arce nie znajdowało się nic, ponieważ najcenniejszym darem Jahwe dla narodu były właśnie owe tablice, które ich przodek, Mojżesz, otrzymał bezpośrednio od Boga (Wj 24,12-18). Należy także podkreślić, że Izraelici oprócz tablic nie posiadali innych świętych rzeczy, które materialnie wiązałyby ich z Jahwe. Tablice mają być przypomnieniem o opiece Jahwe, a także mają uzmysłwić Izraelitom, że Arka z tablicami nie jest

²⁵ J.B. ŁACH, *Księgi 1–2 Królów. Wstęp – przekład z oryginału – komentarz – ekskursy*, Poznań 2007, s. 185.

²⁶ Por. W.S. LASOR, D.A. HUBBARD, F.W.M. BUSH, *Old Testament Survey. The Message, Form, and Background of the Old Testament*, Michigan – Cambridge, U.K. 1996, s. 146.

²⁷ R.E. BROWN, J.A. FITZMYER, R.E. MURPHY, *Katolicki Komentarz Biblijny*, s. 273.

²⁸ J.B. ŁACH, *Księgi 1–2 Królów*, s. 185.

²⁹ „W arce nie było nic, oprócz dwóch kamiennych tablic, które Mojżesz tam złożył pod Horebem, tablic Przymierza, gdy Pan zawarł przymierze z Izraelitami w czasie ich wyjścia z ziemi egipskiej. (...) «Od tego dnia, w którym wyprowadziłem mój lud, Izraela, z Egiptu, nie wybrałem ze wszystkich pokoleń izraelskich miasta celem wybudowania [w nim] świątyni, by imię moje w niej przebywało. Ale wybrałem sobie Jerozolimę, aby tam było moje imię, i obrałem Dawida, aby był nad moim ludem, Izraelem. (...) A w nim urządziłem miejsce dla arki, w której jest przymierze Pana zawarte z naszymi przodkami, gdy ich wyprowadził z ziemi egipskiej. (...) Wszak Twoim ludem i Twoim dziedzictwem są ci, których wyprowadziłeś z Egiptu, ze środka tego pieca do wytopu żelaza. (...) Wszak Ty wybrałeś sobie ich ze wszystkich ludów świata na dziedzictwo, jak powiedziałeś, o Panie Boże, przez Twego sługę, Mojżesza, kiedy wyprowadziłeś naszych przodków z Egiptu»”

jedynie skrzynią, ale może ona stać się narzędziem kary i spustoszenia (zob. 1 Sm 5,1-12; 2 Sm 6,3-8). Salomon wyraża opinię, że po *Exodusie* Jahwe nie wybrał sobie w pokoleniach Izraelskich miasta, by ku Jego czci wzniesiona została budowla, w której by Jego Imię czczono. Miejscem kultu stała się Jerozolima, zaś pasterzem ludu – Dawid. Król zanosi także modlitwę, w której prosi o łaski dla narodu (8,22-53). Ww. 51 i 53 dwukrotnie wspomina się o dziedzictwie. Najpierw dziedzictwem nazwani zostali ci, którzy wyszli z Egiptu. Krainę faraonów określa autor jako „piec do topienia żelaza”. Nawiązuje to do katorżniczej pracy Izraela przed wydarzeniem *Exodusu*. Drugi raz dziedzictwo odnosi się do całego ludu Izraelskiego, gdyż wybrał Jahwe sobie właśnie ten, a nie inny naród. W. 52-53 odtwarza myśli zawarte w w. 29 o wysłuchaniu modlitwy i podobnie jak w w. 51 nawiązuje się tutaj do wyjścia z Egiptu (por. Pwt 4,20; Jr 11,4)³⁰.

3. Inne wspomnienia Egiptu u Deuteronomisty

3.1. Księga Jozuego

Czytając Joz 3,1-17, dopatruje się wiele podobieństw do Wj 14,5–15,21. „Kaplani niosący Arkę Przymierza Pańskiego stali mocno na suchym łożysku w środku Jordanu, a tymczasem cały Izrael szedł po suchej ziemi, aż wreszcie cały naród skończył przeprawę przez Jordan” (Joz 3,17). To wydarzenie spowodowało, że mieszkańcy Palestyny zachodniej poczęli odczuwać strach na myśl o Izraelitach i ich Bogu. Obawa ta ukazana została w późniejszych wydarzeniach, kiedy narody obce zawarły z nimi przymierze. Sojusz ten miał zapewnić zabezpieczenie, by lud Jahwe nie wystąpił zbrojnie przeciwko swym sąsiadom.

Ostatni rozdział Joz obfituje we wspomnienia Egiptu. Odnajduje się je w 24,4-7.14.17.32³¹. Ostatni z głównych fragmentów księgi był pierwotnie niezależną nar-

³⁰ J.B. ŁACH, *Księgi 1–2 Królów*, s. 223.

„«Izaakowi dałem Jakuba i Ezawa, Ezawowi dałem w posiadanie górę Seir; Jakub i jego synowie wyruszyli do Egiptu. Następnie powołałem Mojżesza i Aarona i ukarałem Egipt tym wszystkim, co sprawiłem pośrodku niego, a wtedy was wyprowadziłem. Ja wyprowadziłem przodków waszych z Egiptu; i przybyliście nad morze; Egipcjanie ścigali przodków waszych na rydwanach i konno aż do Morza Czerwonego. Wołali wtedy do Pana, i rozciągnął gęstą mgłę między wami i Egipcjanami, po czym sprowadził na nich morze – i przykryło ich. Widzieliście własnymi oczami, co uczyniłem w Egipcie. Potem przebywaliście długi czas na pustyni. (...) Bójcie się więc Pana i służcie Mu ze szczerością i wiernością! Usunięcie bóstwa, którym służyli wasi przodkowie po drugiej stronie Rzeki i w Egipcie, a służcie Panu!» (...) Czyż to nie Pan, Bóg nasz, wyprowadził nas i przodków naszych z ziemi egipskiej, z domu niewoli? Czyż nie On przed oczyma naszymi uczynił wielkie znaki i ochraniał nas przez całą drogę, którą szliśmy, i wśród wszystkich ludów, pomiędzy którymi przechodziliśmy? (...) A kości Józefa, które synowie Izraela zabrali ze sobą z Egiptu, pochowano w Sychem, na części pola kupionego przez Jakuba od synów Chamora, ojca Sychemy, za sumę stu kesitów. I stało się ono własnością synów Józefa”

racją, opowiadającą o uroczystości zawarcia przymierza w Sychem³². Zgromadzenie Izraela zamyka w cudowny sposób historię ludu, zanim otworzy ją na nowo wybór Dawida na króla i jego zwycięski pochód³³. Historyczna synteza, zamieszczona w w. 2-13, stanowi wielką uverture o temacie podobnym do Pwt 32, gdzie Pan występuje w pierwszej osobie jako Ten, który towarzyszył Izraelowi w jego dziejach³⁴. Po historycznym streszczeniu następuje seria wierszy (14-25), w których użyto siedmiu czasowników w trybie rozkazującym: „bójcie się”, „służcie”, „usuńcie”, „służcie”, „rozstrzygnijcie”, „usuńcie”, „zwróćcie (wasze serca)”³⁵. Te terminy mają na celu odrzucenie przez Izraelitów innych bóstw oraz by przybliżyli się do Jahwe.

3.2. 1–2 Księga Samuela

W 1 Sm 15,2.6-7³⁶ Egipt zostaje dwukrotnie wspomniany. Po raz pierwszy w 1 Sm 15,2, gdy mowa o Amalekitach, którzy stanęli przeciwko Izraelowi, gdy ten wyszedł z Egiptu (Wj 17,8-16), natomiast drugi raz w 1 Sm 15,6-8. Saul nakazuje Kenitom, by opuścili oni Amalekitów, by w starciu nie zostali wytraceni ze względu na okazaną niegdyś przez nich przychylność i życzliwość względem Izraela³⁷. Wraz z niewypełnieniem polecenia Boga, Saul zostaje odrzucony jako pomazaniec Jahwe, chociaż formalnie dalej jest królem. Już za jego życia na jego następcę zostaje wybrany Dawid.

Autor natchniony dopiero w 30,11-15³⁸ ponownie wspomina Egipt. Wówczas Dawid spotyka w polu pewnego Egipcjanina, któremu dają pożywienie. Dowiaduje się on przyczyny pobytu Egipcjanina w polu. Był niewolnikiem Amalekity, jednak ten pozostawił go na pastwę losu, gdy mieszkaniec krainy faraonów się rozchorował. Opowiada on Dawidowi o planach związanych z najazdem Amalekitów i obiecuje, że dostaną się oni do obozu amalekickiego. Szczęściem można nazwać spotkanie Da-

³² R.E. BROWN, J.A. FITZMYER, R.E. MURPHY, *Katolicki Komentarz Biblijny*, s. 210.

³³ D. BARSOTTI, *Medytacje na temat Księgi Jozuego*, s. 118.

³⁴ W.R. FARMER (red.), *Międzynarodowy komentarz do Pisma Świętego*, s. 452.

³⁵ *Tamże*, s. 452.

³⁶ „Tak mówi Pan Zastępów: Ukarzę Amaleka za to, co uczynił Izraelitom, jak stanął przeciw nim na drodze, gdy szli z Egiptu. (...) Zawiadomił tymczasem Kenitów: «Wyjdźcie, oddalście się i wycofajcie spośród Amalekitów, abym was nie wytracił razem z nimi. Okazaliście bowiem życzliwość wszystkim Izraelitom, gdy wychodzili z Egiptu». W ten sposób Kenici opuścili Amalekitów. Saul pobił Amalekitów od Chawila w stronę Szur, leżącego naprzeciw Egiptu”

³⁷ Izraelici odczuwali obowiązek rewanżu, który wypływał ze sprawiedliwości. Dając Kenitom możliwość ucieczki i schronu, dopełniają oni zasadę odpłaty dobrem za dobro.

³⁸ „W polu spotkali pewnego Egipcjanina i sprowadziwszy go do Dawida, dali mu chleba do jedzenia i wody do picia. Dali mu też kawałek placka figowego i dwa grona rodzynek. Gdy to zjadł, ożywił się; przez trzy doby bowiem nic nie jadł ani nie pił. Dawid odezwał się do niego: «Do kogo należysz i skąd jesteś?» On odrzekł: «Jestem młodym Egipcjaninem, niewolnikiem Amalekity. Pan mój pozostawił mnie swemu losowi, gdyż rozchorowałem się przed trzema dniami. Wdarliśmy się do Negebu Keretytów, do Negebu należącego do Judy i do Negebu Kaleba i podpaliśmy Siklag». Zapytał go Dawid: «Czy mógłbyś nas zaprowadzić do tej zgrai?» Odrzekł: «Przysięgnij mi na Boga, że mnie nie zabijesz i nie oddasz mnie w ręce mojego pana, a wtedy zaprowadzę cię do tej zgrai»”

wida i Egipcjanina. Oboje zyskują coś dla siebie. Egipcjan pożywienie i może nawet wolność, zaś Dawid niezbędne informacje, poprzez które zdołał uwolnić wszystko, co zagrabili mu Amalekici. Dawid znał zapewne historię Izraela, w której to Egipt prawie zawsze odgrywał negatywną rolę. Mógł on, spotykając tego młodzieńca, wyjść mu naprzeciw z pewnym uprzedzeniem lub nawet wrogością, jednak lituje się nad nim, dając mu pożywienie oraz możliwość opowiedzenia swej historii. Patrzy on w przyszłość i traktuje Egipcjanina jako równego sobie bez żadnych niesnasek spowodowanych wydarzeniami z minionych epok.

3.3. 1–2 Księga Królewska

1 Krl 5,1.10³⁹ dwukrotnie mówi o Egipcie jako o terytorium. W drugim opisie administracji Salomona rozszerzono terytorium, na którym panował. Ww. 1 i 4 przedstawiają króla jako suwerena całego terytorium między Mezopotamią a Egiptem. Dar, który król wyprosił u Jahwe, jest jednym z przedmiotów, który wyróżnia i wywyższa go spośród mędrców Wschodu i Egipcjan.

Pierwsze wspomnienie Egiptu w 2 Krl 7,6⁴⁰ powiązane jest z historią mówiącą o czterech trędowatych, którzy znajdowali się w obozie Aramejczyków (7,3-11). Wyklęci przez żydowskie Prawo (Kpł 13,18-46) ufali miłosierdziu Aramejczyków. Osłupieli jednak na widok obozu, który był cały pusty. Autor natchniony tłumaczy ten stan w ten sposób w w. 6: „Pan bowiem sprawił, że w obozie aramejskim usłyszano turkot rydwanów, tętent koni i wrzawę ogromnego wojska, tak iż mówili jeden do drugiego: «Oto król izraelski najał przeciwko nam królów chetyckich i królów egipskich, aby ruszyli przeciwko nam»” W opowiadaniach o wojnach narratorzy biblijni często posługują się tego rodzaju zwrotami i sposobem przedstawiania zwycięstw ze strony Izraela (por. Joz 10,10; Sdz 4,15; 7,22; 1 Sm 7,10; 14,14-20)⁴¹. Dalej pamiętano o Egipcie i jego rydwanach, o mocarstwie znad Nilu, którym władali faraonowi uznający się za bogów.

O Egipcie mowa jest także w 2 Krl 17,4.7.36⁴². Sytuację polityczną i społeczną narodu wybranego zmienia zdobycie Samarii oraz późniejsza deportacja (17,5-

³⁹ „Salomon panował od Rzeki do kraju Filistynów i do granicy Egiptu nad wszystkimi królestwami. Składały one daninę i były poddane Salomonowi przez całe jego życie. (...) Toteż mądrość Salomona przewyższała mądrość wszystkich ludzi Wschodu i mądrość Egipcjan”

⁴⁰ „Pan bowiem sprawił, że w obozie aramejskim usłyszano turkot rydwanów, tętent koni i wrzawę ogromnego wojska, tak iż mówili jeden do drugiego: «Oto król izraelski najał przeciwko nam królów chetyckich i królów egipskich, aby ruszyli przeciwko nam»”

⁴¹ J.B. ŁACH, *Księgi 1–2 Królów*, s. 421.

„Lecz król asyryjski wykrył spisek Ozeasza. Ozeasz bowiem wysłał posłów do króla egipskiego, So, i nie przysłał daniny królowi asyryjskiemu, jak każdego roku. Wtedy król asyryjski pochwycił go i zamknął w więzieniu. (...) Stało się tak, bo Izraelici zgrzeszyli przeciwko Panu, Bogu swemu, który ich wyprowadził z Egiptu, spod ręki faraona, króla egipskiego. Czciłi oni cudzych bogów (...) «Jedynie Pana, który wyprowadził was z kraju Egiptu ręką mocną i wyciągniętym ramieniem, Jego czcić będziecie, Jemu będziecie oddawać pokłon i Jemu składać ofiary»”

6; 18,9-16). Lawinę agresji rozpoczyna król izraelski Ozeasz, który nie przysłał corocznej daniny władcy asyryjskiemu, tylko podjął się, by zaufać Egipcjowi oraz panującemu wówczas w Egipcie So⁴³. Za ten czyn król zostaje pojmany i zamknięty w więzieniu. Ww. 7-23 przekazują czytelnikowi powody upadku królestwa Izraela. Jako przyczynę upadku Izraela podaje autor natchniony odstępstwo ludu od Jahwe oraz służenie cudzym bożkom. Wielokrotnie podkreślano w historii Izraela, że odstępstwo od Boga będzie karane, ale historia narodu wybranego, zamiast płynąć do przodu, zatacza krąg po raz kolejny. Wielokrotnie zapowiadana kara musi nastąpić, by lud zauważył, że Ten, który ich wywiódł z ziemi niewoli, jest jedynym Panem Zastępów.

Także w opisie pochodzenia Samarytan znajduje się wspomnienie Egiptu (17,24-41). Perykopa mówi o ludach, które osiedliły się na terytorium Samarii, a które nie znały Jahwe. Nastąpiło wówczas wiele katastrof, które pozabijały ludzi. Posłano więc kapłana, który miał zapoznać lud z Jahwe. Jednak one oddawały cześć nie tylko Bogu, ale także swoim bożkom. W. 36 nawołuje do monoteizmu, ponieważ Bóg, który wywiódł lud z Egiptu, ma moc wielką i ramię wyciągnięte. Jego siła nie ma granic oraz Jemu podlega wszystko, co jest na ziemi. „Ludy owe czciły więc Pana i zarazem służyły swoim bożkom. Również ich dzieci oraz dzieci ich dzieci postępują tak, jak czynili ich ojcowie, aż do dzisiaj” (17,41).

U schyłku królestwa Judy na scenę dziejów wchodzi Ezechiasz i prorok Izaasz. Ezechiasz nie był odosobniony w chęci wszczęcia rewolty, ponieważ także Egipt pragnął złamać Asyrię. Następuje jednak zajęcie Samarii i deportacja (2 Krl 18,9-12) wraz z najazdem Sennacheryba (18,13-16) oraz bluźnierczą mową rabsaka (18,17-37). Stojąc przy kanale, rozmawia z wysłannikami króla, pytając ich, w kim pokładają ufność. Swój monolog zaczyna od wyliczenia na pierwszym miejscu Egiptu, który porównuje do „nadłamanej lasce trzcinyowej, która – gdy się kto oprze na niej – wchodzi w dłoń i przebija ją. Taki jest faraon, król egipski, dla wszystkich, którzy na nim polegają (2 Krl 18,21). Trafnie zostaje tutaj pokazany obraz Egiptu. W czasach najazdu Sennacheryba nastąpił kres tego kraju. Państwo było rozbite na wiele księstw, w których każdy panujący kazał nazywać siebie „królem” Rabsak mówi, że „gra” toczona z Egipsem jest niebezpieczną, gdyż naród, który oprze się o niego, zostanie przez niego przebity. Czyny kraju znad doliny Nilu będą bierne i kraj sojusznika zostanie rozgromiony. Izraelici doświadczeni Egipsem dalej pokładają w nim nadzieje bardziej niż w Jahwe. Ufają, że faraon przybędzie z odsieczą i wyswobodzi ich spod najazdu Asyryjczyków.

⁴³ Zapewne chodzi o Sewe. Asyryjczycy nazywali go w swoim języku Sibe. Mógł być to jeden z książąt krainy nad Nilem, gdyż okres związany z upadkiem Samarii jawi się w historii powszechnej jako osłabienie i rozłam Egiptu.

Moment *Exodusu* wspomniany jest w 2 Krl 21,14-15⁴⁴. W latach 699–643 p.n.e. wypowiedział Jahwe przez swoich proroków kolejną zapowiedź zagłady nad resztą dziedzictwa. Po raz kolejny zostaje wspomniane, że ucisk przyjdzie na naród wybrany. Spowodowane to jest poprzez ich grzechy, którymi jest odstępstwo i obraza Jahwe. Wraz z momentem wyjścia z Egiptu, Izraelici nie potrafią się w pełni opowiedzieć, czy Ten, który ich wywiódł, będzie tym, któremu będą służyć. Czas karania nastąpił, ale nie zakończył się jeszcze, zaś nie widać także perspektywy, by nastawienie Izraela w kwestiach wiary miało ulec zmianie.

O kolejnych faraonach oraz problemach Izraelitów mowa jest w 2 Krl 23,29.33-35⁴⁵. W. 29-30 przekazują czytelnikowi, że ten mąż stanu, który chciał tyle zmienić w swoim państwie, postanawia zagrozić przejście faraonowi Neko, który wyrusza, by wspomóc Asyrię. Autor natchniony nie podaje jednak motywacji króla do tego działania. Prawdopodobnie widział w inwazji zagrożenie w nadziei władania na terytorium starego północnego królestwa (ww. 19n.)⁴⁶. Zapewne Jozjasz, który uniezależnił się już od Asyrii i rozciągnął swą władzę na dawne tereny królestwa Izraela, myśląc o zjednoczeniu królestwa Dawidowego, bał się, aby Asyria, wzmocniona przez Egipcjan, znowu nie odzyskała swej dawnej świetności i terenów jej przynależnych⁴⁷. Po jego śmierci do władzy przystępuje Joachaz, którego Neko zakuł w kajdany, zaś kraj jego obłożył wysoką daniną. Ustanowił on wówczas Eliakima królem, jednakże na znak panowania nad nimi zmienił mu imię na Jojakim. Ten oddawał całą daninę faraonowi według jego poleceń.

O upadłym mocarstwie Egiptu mowa jest w 2 Krl 24,7⁴⁸. Wraz z Joachazem rozpoczyna się powolny upadek Jerozolimy. Władza faraona słabnie, zaś umocniona zostaje moc Babilonii. Przełom w stosunkach Egiptu i Babilonii przyniosła bitwa pod Karkemisz w 605 r. p.n.e., która spowodowała, że ziemie, które przynależały do Egiptu, stały się własnością Babilonii. W ten sposób Egipt został pobity przez Babilończyków z Nabuchodonozorem na ich czele. Klęska Egiptu zakończyła czte-

⁴⁴ „Odrzucę resztę mego dziedzictwa, wydam je w ręce nieprzyjaciół, tak iż staną się łupem i pastwą wszystkich swoich wrogów, ponieważ czynili to, co jest złe w moich oczach, i obrażali Mnie od chwili wyjścia ich przodków z Egiptu aż do dzisiaj”

⁴⁵ „Za jego dni faraon Neko, król egipski, wyruszył do króla asyryjskiego nad rzekę Eufrat. Gdy król Jozjasz wyszedł naprzeciw niemu, Neko spowodował jego śmierć w Megiddo, zaraz przy pierwszym spotkaniu. (...) Faraon Neko zakuł go w kajdany w Ribla, w kraju Chamat, by nie panował w Jerozolimie, i nałożył na kraj daninę w wysokości stu talentów srebra i talentu złota. Faraon Neko ustanowił królem Eliakima, syna Jozjasza, w miejsce Jozjasza, jego ojca, i zmienił mu imię na Jojakim. Joachaza zaś schwytał i zaprowadził do Egiptu, gdzie umarł. Jojakim dostarczał faraonowi srebra i złota. Jednakże musiał kraj opodatkować, aby dostarczyć pieniędzy według rozkazu faraona. Na ludności kraju, stosownie do możliwości każdego, wymógł [daninę] srebra i złota, aby ją przekazać faraonowi Neko”

⁴⁶ Por. W.S. LASOR, D.A. HUBBARD, F.W.M. BUSH, *Old Testament Survey*, s. 217.

J.B. ŁACH, *Księgi 1–2 Królów*, s. 568.

⁴⁸ „Król egipski już odtąd nie wychodził ze swego kraju, ponieważ król babiloński podbił wszystko, co należało do króla egipskiego, od Potoku Egipskiego aż do rzeki Eufrat”

roletnie rządy Egiptu nad Palestyną (609–605)⁴⁹. Zależność Joachaza, syna Jozjasza, od Egiptu jest zapowiedzią późniejszego losu dynastii Dawidowej pod rządami Babilończyków⁵⁰. W 593 r. Juda oparła się samobójczemu pragnieniu do buntu, kiedy nie dołączyła do lokalnego buntu, jednakże kilka lat później ślepe ambicje oraz błędne pokładanie ufności w obietnice Egiptu zaczęły dominować⁵¹. Rządcą Judy zostaje Godoliasz (25,22-26), a król Jojakin doznaje ułaskawienia (25,27-30). Pewna nuta ironii może kryć się w sposobie, w jaki te dwie relacje – o uprowadzeniu Joachaza i ucieczce ludu do Egiptu – spinają niby klamrą centralne opowiadanie o wygnaniu do Babilonii⁵².

Pomimo boskiej zapowiedzi, by Izrael nie wracał do Egiptu, 2 Krl 25,26⁵³ relacjonuje to wydarzenie. Strach przez Chaldejczykami powoduje, że cały lud, który pozostał przy Godoliaszu, powraca do Egiptu. Idą z powrotem do domu niewoli, z której niegdyś wyprowadził ich Jahwe. W tym wydarzeniu zaprzeczają jakby *Exodusowi*, gdyż nie wiedzą, czy powrócą i jak zostaną tam przyjęci. Niegdyś ich przodkowie z weselem wychodzili z Egiptu, wierząc, że czeka ich lepsze jutro, z perspektywą własnego kawałka ziemi i wolności. Nie zastanawiali się i nie wiedzieli jednak, jak ciężko im będzie zrzucić stare przyzwyczajenia i stać się ludem Wszechmocnego Pana, który płonie zazdrosną miłością o każdego człowieka, którego z miłości stworzył, a który obraca się przeciwko Niemu i oddaje cześć bożkom ludów obcych.

4. Obrzezanie jako pamiątka wyjścia z Egiptu

4.1. Księga Jozuego

Kolejne wspomnienie Egiptu wpisane jest w ryt obrzezania Izraelitów w Gilgal (5,2-9). Pierwsze obchodzenie Paschy w ziemi obiecanej (5,10-12) zapowiada ukończenie podróży z Egiptu do Kanaanu⁵⁴, a także oznacza przejście z niewoli do wolności. Joz 5,2-9 stanowi jednostkę literacką, która zaczyna się i kończy mową wprost: Pan jest Podmiotem, a Jozue odbiorcą Jego słów⁵⁵. Motywem przewodnim tej perykopy staje się termin „obrzezanie”, hebrajskie **מִצְוַת הַמִּצְוֹת**. Autor, mówiąc o obrzezaniu,

⁴⁹ Por. W.S. LASOR, D.A. HUBBARD, F.W.M. BUSH, *Old Testament Survey*, s. 218.

⁵⁰ W.R. FARMER (red.), *Międzynarodowy komentarz do Pisma Świętego*, s. 547.

Por. W.S. LASOR, D.A. HUBBARD, F.W.M. BUSH, *Old Testament Survey*, s. 219.

W.R. FARMER (red.), *Międzynarodowy komentarz do Pisma Świętego*, s. 547.

„Wówczas cały lud, od najmniejszego aż do największego i dowódcy wojskowi powstali, i wyruszyli do Egiptu, ponieważ bali się Chaldejczyków”

⁵⁴ Por. K.J. VANHOZER, *Dictionary for Theological Interpretation of the Bible*, Grand Rapids MI 2005, s. 406.

⁵⁵ W.R. Farmer (red.), *Międzynarodowy komentarz do Pisma Świętego*, s. 439.

wiąże je z wyjściem z Egiptu oraz określa je w w. 9 jako אֶת־הַכְּפֹת מִצְרַיִם „hańbę egipską”. Nie bez znaczenia jest przypomnienie, że także Mojżesz nie był obrzezany, gdy Bóg go powołuje (por. Wj 4,24-26). Akt obrzezania czyni z narodu wybranego lud Jahwe. Kładzie na nich niby pieczęć, że dane im Prawa są dla nich wyznacznikiem życia i gwarancją przychylności Jahwe. W przeciwnym razie zostaliby zgładzeni na obraz swoich poprzedników, którzy opuścili krainę faraonów, a na pustyni odwrócili się od swego Pana. Stąd też w w. 4 powtórzenie wyrażenia: wyszli z Egiptu, gdzie pierwsze odnosi się do całego Izraela, a drugie do tych, co poginęli na pustyni⁵⁶. Zdaje się, że zarzucenie praktyki obrzezania po wyjściu Izraelitów z Egiptu jest przyczyną, iż nikt z tych, którzy opuścili Egipt, nie mógł wejść do ziemi obiecanej⁵⁷. Innego znaczenia nabiera obrzezanie dla tej części Izraela, która przysłała na świat podczas 40-letniej wędrówki ku ziemi obiecanej. Dla nich akt ten oznacza osobiste zawarcie Przymierza.

5. Wielkość i sława Jahwe wśród narodów

Joz 9,9⁵⁸ prezentuje uznanie Jahwe jako wielkiego Mocarza, jednakże jedynie dlatego, by podstępem zmusić Izraelitów do sojuszu. Opis wyglądu Gibeonitów sugerował Jozuemu i starszyźnie, że nieznajomi są tułaczami⁵⁹. W dalszych słowach przybyszów przebija chęć poruszenia serca Jozuego, bo odwołują się oni do wielkiego imienia „Jahwe Boga twojego”⁶⁰. Wspominają o sławie Jahwe oraz o tym, co uczynił w Egipcie.

6. Grzebani kości umarłych w Egipcie

Ostatnią wzmianką dotyczącą Egiptu w Księdze Jozuego jest moment pogrzebania kości Józefa w Sychem⁶¹ i kapłana Eleazara w Gibeą. Fragment ten odnaleźć można w Joz 24,32-33⁶². Rdz 50,25 sugeruje, że ciało Józefa zostało zmumifikowane według egipskich zasad (por. Rdz 5,2-3), lecz Wj 13,19 wspomina jedynie

⁵⁶ S. GACEK, *Księga Jozuego*, s. 158.

⁵⁷ D. BARSOTTI, *Medytacje na temat Księgi Jozuego*, s. 29.

⁵⁸ „Oni odrzekli: «Z ziemi bardzo dalekiej przybywają twoi słudzy, w imię Pana, Boga twojego. Usłyszeliśmy bowiem o Jego sławie i wszystkim, co uczynił w Egipcie.»”

⁵⁹ Tę teorię miały poprzeć zapasy podróżne, stare wory i zużyte buklaki, zdarte i połatane sandały, znoszone szaty oraz suchy i pokruszony chleb – Joz 9,4-5.

⁶⁰ S. GACEK, *Księga Jozuego*, s. 200–201.

Rdz 33,19 przekazuje o kupnie pola przez Jakuba. Wraz z pochowaniem kości Józefa w tym miejscu dołączył on do swych przodków, którzy winni stać się wzorem naśladowania dla Izraelitów.

⁶² „A kości Józefa, które synowie Izraela zabrali ze sobą z Egiptu, pochowano w Sychem, na części pola kupionego przez Jakuba od synów Chamora, ojca Sychemy, za sumę stu kesitów. I stało się ono

o kościach⁶³. Ten, który wszedł do Egiptu, a którego martwe szczątki zabrali synowie Izraela, wychodząc stamtąd, także dopełnił swojego „wyjścia”, gdy wraz z resztą ludu spoczął w ziemi obiecanej⁶⁴. Redaktor chce tu zaznaczyć, że to, co kiedyś patriarchowie musieli kupować, ich potomkowie otrzymali od Jahwe jako dziedzictwo⁶⁵.

7. Hołd bożków

Historia Izraela ponownie zatacza krąg. Tekst natchniony Sdz 10,11-12⁶⁶ prezentuje odstępstwo narodu. Po okresie wierności wobec Jahwe znowu zaczyna odchodzić od Niego. O ile dawniej służyli Baalowi i Asztarte, o tyle teraz oddawali cześć również bogom Syryjczyków, Sydończyków, Ammonitów, Moabitów i Filistynów. Jahwe wymawia im, że każdy naród, który był wrogo nastawiony wobec nich, został usunięty, gdy lud wołał do swego Pana, by Ten go wybawił. Skrucha Izraela działa na Jahwe niczym balsam. Postanawia On powołać kolejnego sędziego, który wybawi Jego lud spod ucisku nieprzyjaciela. Jefte, wzgardzony przez swoich pobratymców, staje się ich wodzem w walce przeciwko wrogowi.

8. Złe czyny dokonane po *Exodusie*

8.1. Księga Sędziów

Sdz 11,13.16⁶⁷ prezentuje wydarzenia, gdy Jefte stawia ludowi warunki. Jefte jako wódz Izraela postanawia najpierw na ścieżce politycznej dyplomatycznie dowiedzieć się, co jest przedmiotem wrogiego nastawienia króla ammonickiego wobec Izraela. „Król Ammonitów odpowiedział posłom Jeftego: Ponieważ Izrael, wracając z Egiptu, wziął moją ziemię od Arnonu aż do Jabboku i Jordanu, zwróć mi ją teraz bez walki” (Sdz 11,13)⁶⁸. Chociaż posłańcy Jeftego przekazują odmienną historię

własnością synów Józefa. Umarł również Eleazar, syn Aarona, pochowano go w Gibea, [mieście] jego syna, Pinchasa, które było mu dane w górach Efraima”

⁶³ R.E. BROWN, J.A. FITZMYER, R.E. MURPHY, *Katolicki Komentarz Biblijny*, s. 212.

⁶⁴ W.R. FARMER (red.), *Międzynarodowy komentarz do Pisma Świętego*, s. 453.

⁶⁵ S. GACEK, *Księga Jozuego*, s. 366.

⁶⁶ „Rzekł wówczas Pan do Izraelitów: «Kiedy Egipcjanie i Amoryci, Ammonici i Filistyni, Sydończycy, Amalekici i Madianici uciskali was, a wy wołaście do Mnie, czy nie wybawiłem was z ich rąk?»”

⁶⁷ „Król Ammonitów odpowiedział posłom Jeftego: «Ponieważ Izrael, wracając z Egiptu, wziął moją ziemię od Arnonu aż do Jabboku i Jordanu, zwróć mi ją teraz bez walki». (...) Kiedy szedł z Egiptu, Izrael przeprowił się przez pustynię aż do Morza Czerwonego i przyszedł aż do Kadesz”

⁶⁸ Por. Lb 21,21-31 oraz Pwt 2,26-37.

do relacji króla ammonickiego, ten nie słucha ich, ściągając na siebie gniew Jeftego oraz klęskę z jego ręki. Po Jeftem sędzią stał się Ibsan (12,8-10), następnie Elon (12,11-12), zaś po nim był Abdon (12,13-15).

Sdz 17–21 zatytułowane są jako „Dodatki” Rozdział 17 opisuje nadużycia w sferze kultycznej Jahwe, zaś rozdział 19 prezentuje zbrodnie mieszkańców Gibe'a i wojnę z Beniaminitami. Ostatnie wspomnienie Egiptu w Sdz zawarte zostaje w pe-rykopie mówiącej o zbrodni mieszkańców Gibe'a na żonie lewity, zawartej w Sdz 19,26-30⁶⁹. Mężczyzna pochodził z Efraima, a jego żona z Betlejem judzkiego. Po zdradzie udała się do domu swego ojcu, do którego przybył również lewita, by zabrać ją z powrotem. Po biesiadowaniu udali się w drogę i postanowili iść do Gibe'a, gdyż „dzień się już bardzo nachylił” (w. 11). Pewien starzec zabrał ich do swego domu, do którego niedługo potem przybyli przewrotni mężowie, by obcować z lewitą. Ten wyprowadza żonę lewity, zaś rankiem odnaleziono ją martwą przy domu. Po powrocie do domu lewita rozciął swoją żonę na 12 sztuk i posłał po wszystkich granicach izraelskich wraz z pytaniem: „Czy kiedykolwiek widziano podobną rzecz, poczynawszy od dnia, kiedy Izraelici wyszli z Egiptu, aż do dzisiaj? Zastanówcie się nad tym, naradzcie się i wypowiedzcie!” (Sdz 19,29). To wydarzenie stało się początkiem końca pokolenia Beniaminitów.

8.2. 1–2 Księga Samuela

Egipt, który wywarł ogromny wpływ na historię Izraela, zostaje również wspomniany w 1–2 Sm. Autor natchniony przytacza dziewięć razy w 1 Sm kraj faraonów: 2,27; 4,8; 6,6; 8,8; 10,18; 12,6,8; 15,2,6-7; 30,11-15, i dwukrotnie w 2 Sm: 7,6; 23,21-22. Motywem przewodnim wspomnień Egiptu staje się wyjście Izraela z Egiptu, które ma być przypomnieniem łaski i opieki Jahwe w stosunku do swego ludu.

Do Helego przybywa mąż Boży, który podaje mu genezę kapłaństwa w Izraelu, którego spadkobiercą jest Heli i jego synowie. To w Egipcie nastąpiło objawienie się Boga Izraelowi oraz wybór ludu, by był on narodem Pana. Tekst 1 Sm 2,27-28⁷⁰

⁶⁹ „Kobieta owa, wracając o świcie, upadła u drzwi owego męża, gdzie był jej pan, i pozostała tam aż do chwili, gdy poczęło dzień. Pan jej, wstawszy rano, otworzył drzwi domu i wyszedł, chcąc wyruszyć w dalszą drogę, i ujrzał kobietę, swoją żonę, leżącą u drzwi domu z rękami na progu. «Wstań, a pojedziemy!» – rzekł do niej, lecz ona nic nie odpowiadała. Usadowiwszy ją przeto na osie, zabrał się ów człowiek i wracał do swego domu. Przybywszy do domu, wziął nóż i zdjawszy żonę swoją, rozciął ją wraz z kośćmi na dwanaście sztuk i rozesał po wszystkich granicach izraelskich. Wstańcom swoim dał następujące polecenie: «Czy kiedykolwiek widziano podobną rzecz, poczynawszy od dnia, kiedy Izraelici wyszli z Egiptu, aż do dzisiaj? Zastanówcie się nad tym, naradzcie się i wypowiedzcie!» A każdy, który to zobaczył, mówił: «Nigdy podobnej rzeczy nie było i nie widziano, od kiedy Izraelici opuścili Egipt, aż do dzisiaj»”

⁷⁰ „Do Helego przybył mąż Boży i powiedział mu: «Tak mówi Pan: Wyraźnie objawiłem się domowi twojego praojca, gdy jeszcze byli w Egipcie i należeli do [sług] domu faraona. Spośród wszystkich pokoleń izraelskich wybrałem ich sobie na kapłanów, aby przychodzili do ołtarza mojego celem składania ofiary kadzielnej, aby wobec Mnie przywdziewali efod, i przekazałem domowi twego ojca wszystkie ofiary spalane domu Izraela»”

nawiązuje do wydarzeń opisanych w Wj 28–29 oraz Kpł 8–10. Jahwe przypomina kapłanowi Helemu, że początek dobra, w którym ma udział, sięga kraju faraonów, zaś bez woli Pana Zastępów owo dobro by się nie dokonało. Egipt staje się tutaj punktem wyjścia dla kapłanów, zaś przykład Nadaba i Abihu (Kpł 10,1n) winien być przestrożą dla nich, by urząd, który darmo otrzymali, nie stał się dla nich zgubny, ale przybliżał ich i lud do Jahwe.

1 Sm 8,1-22 ukazuje wybór króla-człowieka w miejsce Boga. W. 8⁷¹ jest kontynuacją mowy Jahwe, która mieści się ww. 7-9. W nim zawarte jest wspomnienie Egiptu. Jahwe tłumaczy Samuelowi, że odrzucenie przez naród nie dotyczy starego sędziego, ale samego Boga. Zachowanie narodu powtarza się po raz kolejny. Wiedzieli, że jedynie wierność i trwanie przy Stwórcy daje szczęście i życie (por. Pwt 30,15-20), jednak pokusa służby bożkom zdaje się silniejsza niż każde wspomnienie o mocy i wstawiennictwu Jahwe.

8.3. 1–2 Księga Królewska

1 Krl 3,1 przekazuje, że: „Salomon został zięciem faraona, króla egipskiego, gdyż wziął za żonę córkę faraona i sprowadził ją do Miasta Dawidowego, zanim dokończył budowy swego pałacu oraz świątyni Pańskiej, jak też murów okalających Jerozolimę” W. 1, w którym jest mowa o małżeństwie Salomona z córką władcy Egiptu, w LXX znajduje się w innym miejscu, a mianowicie po 5,14⁷². Tekst tłumaczy, dlaczego Salomon sprowadził swoją egipską żonę do Miasta Dawidowego (w. 1) i dlaczego lud składał ofiary na wyżynach (w. 2)⁷³. Nie nazwany po imieniu faraon jest prawdopodobnie raczej jednym z ostatnich ze słabej XXI dynastii, nie zaś Szeszonkiem, energicznym założycielem XXII dynastii⁷⁴. Małżeństwo z córką faraona mogło być pewnym taktycznym posunięciem Salomona. Znał historię wspaniałego Egiptu oraz wydarzeń, które rozegrały się pomiędzy Izraelem a krajem faraonów; chciał mieć w faraonie sprzymierzeńca, a nie wroga. Chociaż lata świetności Egiptu minęły, rozpamiętywano je i dalej widziano w nim potęgę. Cała polityka zagraniczna Salomona opierała się na przyjaznych przymierzach, których pieczęcią stawało się nierzadko małżeństwo oraz utrzymanie onieśmielającej armii⁷⁵.

⁷¹ „Podobnie jak postępowali od dnia, w którym ich wyprowadziłem z Egiptu, aż do dzisiaj, porzucając Mnie i służąc innym bogom, tak postępują i z tobą”

⁷² J.B. ŁACH, *Księgi 1–2 Królów*, s. 156.

W.R. FARMER (red.), *Międzynarodowy komentarz do Pisma Świętego*, s. 522.

⁷⁴ R.E. BROWN, J.A. FITZMYER, R.E. MURPHY, *Katolicki Komentarz Biblijny*, s. 270.

⁷⁵ Por. W.S. LASOR, D.A. HUBBARD, F.W.M. BUSH, *Old Testament Survey*, s. 195.

Inne wspomnienie Egiptu daje 1 Krl 9,9.16-19.24⁷⁶. Nie ma w tych fragmentach wzmianki o wyjściu Izraela z Egiptu, ale głównym podmiotem tych wersetów jest żona Salomona oraz sam król. Wspomniany zostaje podbój przez faraona miejscowości Gezer, które oddał z posagu swej córce, która została żoną Salomona. Ten odbudował je, wznosił także wiele innych miast (w. 17) oraz budowli (w. 19). Dla Salomona posiadanie miasta Gezer było ważne, ponieważ znajdowało się ono na drodze pomiędzy Jafą a Jerozolimą, do której sprowadzał potrzebne na budowę drewno (zob. 1 Krl 5,23; 2 Krn 2,15)⁷⁷.

Wielokrotnie o Egipcie jest mowa w 1 Krl 11,1.17-22.40⁷⁸; 12,2.28⁷⁹. Salomon, będąc tylko człowiekiem, popełniał wykroczenia przeciwko Jahwe (11,1-8), za co Pan zapowiada mu karę (11,9-40). Jednym z powodów ukarania króla było jego wielożeństwo z kobietami, których Jahwe zabraniał pojmować za żony (1 Krl 11,1; Pwt 7,3n). Obawa Boga, że serca Izraelitów mogą się przez ich żony odwracać od Niego i kierować do cudzych bóstw, była usprawiedliwiona, gdyż sam król Salomon uległ tej pokusie (11,4-8). Doprowadza to do Bożego orzeczenia: nastąpi podział królestwa oraz kapitulacja dla kompromisu, by wyłącznie w królestwie północnym oddawać Panu Bogu część⁸⁰.

W czasach Dawida Joab z całym Izraelem dążyli do wybicia wszystkich Edomitów (2 Sm 8,13nn), zaś Jahwe pobudził w Hadadzie Edomicie wroga Salomona. Uciekł on jednak do Egiptu w latach dzieciństwa. Zyskał on przychyłność i łaski

⁷⁶ „Odpowiedział: Dlatego że opuścił Pana, Boga swego, który wyprowadził ich przodków z ziemi egipskiej, a upodobali sobie bogów cudzych oraz im oddawali pokłon i służyli; dlatego Pan sprowadził na nich całe to nieszczęście. (...) Faraon, król egipski, nadciągnął i zdobywszy Gezer, spalił je, a Kananejczyków zamieszkujących to miasto wytepił. Później dał je w posagu swej córce, żonie Salomona. Salomon zaś odbudował Gezer i dolne Bet-Choron, a także Baalat i Tamar na pustyni, w kraju; ponadto wszystkie miasta-spiczlerze, które należały do Salomona, miasta dla rydwanów i miasta dla konnicy oraz wszystko, co spodobało się Salomonowi wybudować w Jerozolimie, na Libanie i w każdym kraju będącym pod jego władzą (...) Skoro tylko córka faraona wyprowadziła się z Miasta Dawidowego do własnego domu, który wznosił dla niej, Salomon zbudował Millo”

⁷⁷ J.B. ŁACH, *Księgi 1–2 Królów*, s. 234.

⁷⁸ „Król Salomon pokochał też wiele kobiet obcej narodowości, a mianowicie: córkę faraona, Moabitki, Ammonitki, Edomitki, Sydonitki i Chetytki. (...) Wówczas ów Hadad uciekł razem z ludźmi edomskimi spośród sług swego ojca, aby dostać się do Egiptu. Hadad był wtedy małym chłopcem. Wydostawszy się z [kraju] Midian, przybyli do Paran i zabrawszy ze sobą ludzi z Paran, przybyli do Egiptu, do faraona, króla egipskiego, który dał mu mieszkanie oraz wyznaczył mu żywyienie, a także dał mu ziemię. Ponieważ Hadad pozyskał wielkie łaski u faraona, ten dał mu za żonę siostrę swej żony, siostrę królowej Tachpnes. Kiedy siostra Tachpnes urodziła mu jego syna, Genubata, wtedy Tachpnes wychowała go w domu faraona i Genubat został razem z synami faraona na jego dworze. Gdy Hadad dowiedział się w Egipcie, że Dawid spoczął ze swoimi przodkami i że zmarł wódz wojska, Joab, wtedy Hadad rzekł faraonowi: «Poślij mnie, abym udał się do mego kraju. Na to faraon odrzekł mu: Czy ci czego brakuje przy mnie i dlatego pragniesz iść do twego kraju?» A on rzekł: «Nie, ale zechciej mnie wysłać!» (...) Potem Salomon wszczął poszukiwania Jeroboama, aby go zabić, ale Jeroboam schronił się do Egiptu, do Szeszonka, króla egipskiego, i został w Egipcie aż do śmierci Salomona”

⁷⁹ „Usłyszał o tym Jeroboam, syn Nebata, kiedy jeszcze był w Egipcie, dokąd się schronił przed królem Salomonem, i wrócił z Egiptu. (...) Dlatego po zastanowieniu się król sporządził dwa złote cieclice i ogłosił ludowi: Zbyteczne jest, abyście chodzili do Jerozolimy. Izraelu, oto Bóg twój, który cię wyprowadził z ziemi egipskiej!”

⁸⁰ Por. K.J. VANHOOPER, *Dictionary for Theological Interpretation of the Bible*, s. 422.

faraona, tak że siostra żony faraona stała się jego małżonką. Porodziła mu syna, Genubata, który wzrastał na dworze faraona, zaś sam Hadad na wieść o śmierci Dawida zapragnął udać się do swego ojczyzstego kraju. Również do Egiptu udaje się inny przeciwnik Salomona – Jeroboam. Przy tej postaci, autor natchniony podaje imię faraona, którym jest Szeszonk. W. 40 przekazuje, że Jeroboam został w Egipcie do momentu śmierci Salomona. Zapewne bunt Jeroboama względem króla był powodem ucisku ze strony władcy, ale to tylko dwaj z wielu wrogów Salomona, o których wspomina 1 Krl.

1 Krl 14,25-28⁸¹ opowiada o akcji faraona Szeszonka. Był twórcą XXII dynastii, który zaczął panować ok. 945/944 roku p.n.e. W miarę rozwijania się wątków opowiadania o rządach trzech królów Judy deuteronomistyczny obraz tego królestwa stopniowo się pogarsza: pogłębia się kryzys moralny, konieczność reformy staje się coraz bardziej nagląca, kraj jest rujnowany przez wojnę domową i pozostaje na łasce supermocarstwa – Egiptu⁸². Pomiędzy zdobytymi miastami nie ma wzmianki o Jerozolimie⁸³, o której mówi w. 25.

* * *

Dzieło Deuteronomisty, opatrzone wieloma wzmiankami dotyczącymi Egiptu pokazuje postawę Izraelitów w stosunku do Jahwe, który wyswobodził ich z domu niewoli. Obraz krainy faraonów, a także obcych bożków uzmysławia czytelnikowi, że wiara niewypływająca prawdziwie z serca jest płytka. W Joz – 2 Krl szczególnym motywem staje się wyjście z Egiptu, które przy prawie każdym wspomnieniu o Egipcie jest obecne. To wydarzenie zbawcze zostaje podeptane przez Izraelitów, gdy ci służą innym bożkom. Dom niewoli oraz wyjście z niego nie stało się dla narodu wybranego lekcją na całe życie. Powracają do jego bóstw, i nie oddają czci należnej jedynie Jahwe. W momentach będących załóżkiem wojny lub ucisku wołają faraona, by przybył z odsieczą, ratując ich przed wrogiem. Ciągłe powracają do domu niewoli, uzależniają się od niego. Przestrzeganie przykazania zapisane w Wj 20,3, mówiące: „Nie będziesz miał cudzych bogów obok Mnie!”, staje się z czasem dla Izraela barierą, której nie potrafią przeskoczyć. Ciągłe na nowo zatacza krąg historii o odstępstwie i powrocie do Jahwe. Musi nastąpić ucisk, wojny oraz ponowna niewola, by ich oczy się na nowo otwały, a serca znowu przylgnęły do Tego, który

⁸¹ „Dlatego w piątym roku [panowania] króla Roboama naciągnął przeciw Jerozolimie król Egiptu Szeszonk i zabrał kosztowności świątyni Pańskiej oraz kosztowności pałacu królewskiego. Wszystko to zabrał. Zabrał również wszystkie złote tarcze, które sporządził Salomon. Wobec tego król Roboam zamiast nich sporządził tarcze z brązu i powierzył je dowódcom straży pilnującej wejścia do pałacu królewskiego. Odtąd za każdym razem, kiedy król wchodził do świątyni Pańskiej, straż je nosiła, a potem odnosiła do zbrojowni straży”

⁸² W.R. FARMER (red.), *Międzynarodowy komentarz do Pisma Świętego*, s. 530.

J.B. ŁACH, *Księgi 1–2 Królów*, s. 296.

moc swą okazał, gdy dokonał wyjścia swego ludu i rzucił w morze rydwany faraona i jego wojsko (Wj 15,4a).

The Land of the Pharaohs in the work the Deuteronomist (Joshua–2 Kings)

ABSTRACT

The work of Deuteronomist bears numbers of mentions about Egypt. It shows the attitude of Israel in relation to Yahweh, who freed them from the house of bondage. The image of the land of the Pharaohs as well as foreign idols brings the reader that faith which is not from the heart becomes to be shallow. The Josh–2 Kgs special motif is becoming way out of Egypt, which with nearly every recollection about Egypt is present. This saving is trampled by the Israelites, when you serve other gods. The House of bondage, and output it to the chosen people a lesson for life. Return to the deities, the worship due only to Jehovah. In moments, the embryo of the war or oppression they call of the Pharaoh, to come to the rescue to save them from the enemy. Constantly returned to the House of slaves, become addicted to it. The observance of the commandments recorded in the Ex 20:3 says: “you will have no other gods before me! becomes in time for Israel’s barrier, which cannot jump. Keep again a circle of history and return to Jehovah the Staggers. Must be followed by oppression, war and captivity again, their eyes on the newly opened and hearts again clung to this, that the power of His turned out to be, when he has made the exit of his people and threw the sea Chariots of Pharaoh and his army (Exodus 15:4a).

Keywords: Pharaoh, Egypt, the Exodus, the Bible.

Słowa kluczowe: faraon, Egipt, *Exodus*, Pismo Święte.

Bibliografia:

BARSOZZI D., *Medytacje na temat Księgi Jozuego*, Kraków 1999.

BROWN R.E., FITZMYER J.A., MURPHY R.E., *Katolicki Komentarz Biblijny*, Warszawa 2004.

CYŁKOW I. (red.), *Księga Jozuego*, Kraków 2012.

Farmer W.R., (red.), *Międzynarodowy komentarz do Pisma Świętego. Komentarz katolicki i ekumeniczny na XXI w.*, Warszawa 2000.

Gacek S., *Księga Jozuego. Wstęp – przekład z oryginału – komentarz – ekskursy*, Tarnów 1993.

Gądecki S., *Wstęp do Ksiąg Historycznych*, Gniezno 1992.

- LASOR W.S., HUBBARD D.A., BUSH F.W.M., *Old Testament Survey. The Message, Form, and Background of the Old Testament*, Michigan – Cambridge, U.K. 1996.
- ŁACH J.B. (red.), *Księga Jozuego. Wstęp – Przekład z oryginału – Komentarz – Ekskursy*, Poznań 2013.
- ŁACH J., *Księgi Samuela. Wstęp – przekład z oryginału – komentarz – ekskursy*, Poznań – Warszawa 1973.
- ŁACH J.B., *Księgi 1–2 Królów. Wstęp – przekład z oryginału – komentarz – ekskursy*, Poznań 2007.
- SYNOWIEC J.S., *Izrael opowiada swoje dzieje. Wprowadzenie do Księg: Powtórzonego Prawa, Jozuego, Sędziów, Samuela i Królewskich*, Kraków 1998.
- WYPYCH S., *Księga Jozuego, Wstęp – przekład z oryginału – komentarz*, Częstochowa 2015.
- Biblia Tysiąclecia, wyd. V.